

УДК 338.124.4(477)

КРИЗОВІ ЯВИЩА В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ: ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ

О. Ковалюк

Львівський національний університет імені Івана Франка

Розкрито кризові явища в економіці України в розрізі зовнішніх та внутрішніх чинників. Серед зовнішніх виділено такі, як глобалізація, виникнення глобальних комп'ютерних мереж і перелив капіталу та ін. Серед внутрішніх: наявність асиметрії інформації між кредиторами і позичальниками, низький рівень валових міжнародних резервів, недостатній нагляд за банківською діяльністю тощо.

Ключові слова: кризові явища, зовнішні та внутрішні чинники, глобалізація, асиметрія інформації, резерв, кредитори, позичальники.

Суспільні явища, які є найвищими формами руху матерії, розвиваються згідно об'єктивних законів. Саме вони, ці закони, під час чергових кризових явищ і визначають життя або крах існуючій економічній системі. На землі постійно розпадаються старі імперії, створюються держави або відновлюють втрачений статус колись могутні держави.

Саме це останнє міркування можна віднести і до України, яка в Княжі часи відома як Київська Русь, в часи Козаччини Україна називалася Гетьманською, а на початку ХХ ст. Україна мала назву Української Народної Республіки.

Простежуючи економічні явища в Україні впродовж всього історичного шляху, видно, що вони протікали завжди в гострій боротьбі. Ця боротьба триває і до сьогодні. Ця боротьба є ніщо інше, як вияв кризових явищ. Будь-які кризові явища завжди мали і мають зовнішні і внутрішні чинники. Їх співвідношення, або їх інтегральна дія і визначають або економічний поступ, або економічний занепад.

Дослідження кризових явищ в економіці України є актуальними, бо вони допомагають зацікавленим у вирішенні назрілих проблем швидше розібратись в існуючій ситуації і накреслити правильні шляхи з рецесії.

В Україні дослідженнями кризових явищ в економіці займаються В. Мельник, О. Барановський, І. Дорошенко, Н. Шелудько, Т. Вахненко, П. Гайдуцький, О. Білорус та багато інших. У публікаціях вказаних та інших авторів розкриті різні аспекти фінансових криз у різні періоди, у них відображена фундаментальна інформація як щодо самих кризових явищ, так і причини, що їх породжують.

Ми зробили спробу систематизувати наявні чинники фінансової кризи в Україні стосовно місця їх виникнення, тобто поділити ці чинники на внутрішні та зовнішні, розуміючи, що в сьогоднішніх умовах економіка України не може мати сильного глобалізаційного впливу на економіку інших держав, очевидно навпаки, що зовнішні чинники ще тривалий час, допоки не зміцніє економічна система України, будуть мати домінуюче значення. Хоч при цьому завжди треба враховувати рівень інтегрованості національної економіки в світові господарські процеси. І зрозуміло, що вступ України до СОТ, зростання і пришвидшення у зв'язку з цим глобалізаційних процесів загалом, робить національну економіку більш вразливою. Це можна спостерігати, порівнюючи результати кризових процесів в економіці України, які відбуваються сьогодні з кризовими процесами десятилітньої давності, тобто 1998 року.

Насамперед, простежимо внутрішні чинники кризових явищ в сучасній економіці України.

1. Невміння використовувати інтелектуальний капітал в українському суспільстві.

Із розширенням застосування комп'ютерних технологій інформація і знання стають

незамінним виробничим ресурсом, “який перевершує фінансовий потенціал і робочу силу”. Все це сприяє “виникненню інтелектуального капіталу як закономірного результату розвитку науки й технологій, глибокого проникнення їх у процес виробництва, піднесення ролі й значення науки, людського розуму, інформації і знань у розвитку економіки й суспільства” [10, с. 110].

Для запобігання кризових явищ в Україні треба переглянути вартість інтелектуального капіталу. Логічно вона повинна бути вищою, що дозволить зупинити або зменшити відтік інтелектуального капіталу за межі держави.

2. Механізм відшкодування ПДВ. В Україні були випадки, коли підприємства роками не відшкодували ПДВ. Були також випадки безпідставного повернення ПДВ деякими податковими органами [13, с. 149].

Наведення порядку в цьому питанні сприяє запровадження з 1 квітня 2008 року електронної декларації. Таким чином спрощується схема адміністрування ПДВ. З одного боку, отже, зменшується величезна кількість податкових перевірок, а з другого – створиться можливість негайно виявити структури, що займаються відмиванням ПДВ і через які зникають величезні суми грошей.

Тут необхідно аби контрольний орган, а саме Податкова адміністрація, взяли на строгий контроль запровадження і виконання згаданої електронної декларації.

3. Низький рівень валових міжнародних резервів України. У 2008 році він становив 19,3% ВВП. Для порівняння – в країнах з низьким і середнім рівнями доходів він складав 27% [5, с. 4]. У цьому ж періоді відношення міжнародних резервів до короткострокового зовнішнього боргу становило в Україні 1,2, тоді як середній показник для країн з низьким і середнім рівнем доходів становив 3,2 [5, с. 4].

Зрозуміло, що сьогодні неможливо раптово поправити рівень валових міжнародних резервів. Це справа НБУ, який має передбачити у грошовій політиці держави після виходу з кризи комплекс заходів, спрямованих на покращення зазначеного показника, в числі перших яких є строгіша політика і підвищення вимог до підприємств-експортерів щодо продажу державі частини іноземної валюти по курсу НБУ.

4. Відсутність динамічної податкової політики держави, яка би своєчасно реагувала на зміни в економіці. Цей чинник у порівнянні з перерахованими легше поправити, оскільки в державі ще не прийнятий Податковий кодекс. У такій ситуації, тобто в періоді криз, необхідно мінімізувати податковий тиск в державі до настання фази піднесення

Усе це також слід передбачити і записати в Податковий кодекс. І тоді в державі буде офіційно функціонувати правове забезпечення адекватної поведінки податкової служби відповідно до мінливих умов економіки.

5. Парламентська криза. Про це частково вже згадувалося на початку статті. Річ у тім, що Україна є однією з перших держав колишнього Радянського Союзу, в якій по-справжньому прокотилася хвиля демократичних змін. Помаранчева революція, як визначний історичний феномен українського народу, який можна простежити впродовж його більш ніж тисячолітньої історії. А це – Княжа доба, через п'ятсот років – Козацька доба і ще через п'ятсот років – Помаранчева революція, зачатки якої сягають і часів Українських Січових Стрільців і Української Повстанської Армії. Цей історичний факт є незаперечним. Сам факт і наслідки Помаранчевої революції ще довго будуть вивчатися в Україні, але ця Революція – яскраво виявила фактичний стан політичних сил в Україні, вона показала, що в нашій державі ще є великі залишки ворожих до її назви, демократичності сил, які відверто не хочуть працювати на користь Української держави. Частина цих сил і представлена у Верховній Раді, що і є причиною парламентської кризи. У Президента України якраз під час Помаранчевої Революції і були забрані частина тих прав, яких сьогодні не вистачає для подолання цієї кризи. Отже, потрібні зміни до Конституції, які би повернули Президенту України необхідні права, що зразу би відзначилися на роботі Верховної Ради.

6. Відсутність патріотизму у частини депутатів ВРУ, які не захищають інтереси свого народу. Цей чинник тісно пов'язаний з попереднім чинником і потребує тривалого часу на поправку, тобто на усвідомлення справжньої історії українського народу, який внаслідок трьох спланованих Голодоморів, що уже визнано передовою світовою громадськістю як геноцид українського народу, різко змінив якісну структуру його генофонду. Тут потрібна сильна державна цілеспрямована

політика на досягнення історичної правди до українського народу. І тоді структура політичних сил у ВРУ різко зміниться і цей негативний чинник відпаде.

7. Високоризикована кредитна політика. В Україні кредити видавалися без реального забезпечення або з низьколіквідним забезпеченням. В покращенні кредитної політики позитивну роль може зіграти якісна робота бюро кредитних історій, а також удосконалення Закону України “Про Заставу” та інше.

8. Слабкість фінансового стану клієнтів (позичальників). Для вивчення фінансового стану юридичних осіб позитивну роль відіграє бюро кредитних історій, про що вже згадувалося при аналізі попереднього чинника. Щодо фізичних осіб необхідно застосувати якісну оцінку кредитоспроможності позичальників, в якій потрібно розширити коло питань, що допоможе точніше визначити їх фінансовий стан.

9. Недостатній нагляд за банківською системою. НБУ повинен вести строгішу політику щодо комерційних банків і оперативніше реагувати на зміни на валютному ринку, якщо такі зміни вже відбулися. Аналіз ситуації, що склалася на межі 2008-2009 років свідчить про те, що НБУ були допущені серйозні помилки в такому нагляді. Відповідну роль повинна відіграти Державна Комісія з регулювання ринку фінансових послуг, діяльність якої під час фінансової кризи в 2008–2009 роках була невиразною.

10. Наявність асиметрії інформації між кредитором і позичальником. Тобто позичальники найчастіше мають більше інформації про інвестиційний проект, ніж кредитори, які в умовах неповної інформації змушені страхуватися від невизначеності, позичаючи гроші під середню процентну ставку між ризиковими і безризиковими інвестиціями. Внаслідок цього позичальники, яким потрібні гроші для фінансування високодохідних проектів із низьким ступенем ризику, змушені сплачувати більший процент, ніж за інформаційної прозорості. Водночас позичальники, що фінансують високоризикові проекти, мають можливість одержати гроші під нижчий процент. Усе це спричиняє витіснення “хороших” інвестиційних проектів “поганими”, а отже, зниження якості портфелів фінансових посередників” [1, с. 6].

Для усунення асиметрії інформації між кредиторами і позичальниками певну роль відіграє бюро кредитних історій. Окрім того, на будь-які проекти, а тим більше на високодохідні, мають складатися бізнес-плани, завірені незалежними аудиторськими компаніями. Інформації, відображеної в цих бізнес-планах, цілком достатньо для всіх учасників інвестиційного проекту.

11. Недостатній професіоналізм фінансових менеджерів і особливо в банківському секторі економіки. Довід уже двох фінансових криз в Україні показав, що фінансові менеджери не завжди діяли адекватно до умов кризи. Багатьох негативних результатів кризи можна було оминати, якби фінансові менеджери своєчасно реагували на мінливі події. Отже, школу фінансових менеджерів і особливо в кризових умовах, необхідно удосконалювати.

Загальний аналіз фінансової кризи в Україні показав, що значний вплив на її результати мали зовнішні чинники, з якими Україні важче справитися, а часом і зовсім неможливо. Розглянемо ці чинники.

1. Неєфективна структура іноземних інвестицій в економіку України. Інвестиції в Україну в основному направлені на посередницькі види діяльності: фінансову, банківську, торгівлю, операції з нерухомістю. Все це закріплює сировинну орієнтацію економіки.

У державі мають бути створені умови, має бути правове забезпечення вкладення іноземних інвестицій в основний капітал, а саме в промисловість, сільське господарство, транспорт, зв’язок.

2. Зростання інвестицій з України в економіку інших країн. За даними досліджень академіка НАН України В. Геєця, якщо на 1 липня 2007 року розмір цих інвестицій становив 263,1 млн дол. США, то на 1 липня 2008 року – 6198,1 млн дол. США. І найбільша частина їх припадає на Кіпр [19, с. 8].

Вивіз капіталу негативно впливає на розвиток інвестиційних процесів в Україні, бо капітал вивозиться в іноземній валюті, яка має позабалансовий обіг. Це і було однією з причин, що спровокували кризу на валютному ринку України.

Якщо експорт капіталу сприяє експорту товарів і підтримці зайнятості, вирішенню інших національних проблем, то “втеча” капіталу свідчить про критичний рівень проблем у національній економіці, низьку ефективність внутрішнього інвестування; веде до збідніння національної економіки, зниження можливого рівня інвестицій, загалом, до погіршення перспектив розвитку [19, с. 8].

3. Приєднання України до СОТ. Поряд з позитивними елементами, цей процес може породжувати і провокує ризики, що пов'язані з лібералізацією торгівлі в умовах недостатнього рівня міжнародної конкурентоспроможності та структурної недосконалості української економіки [2, с. 148].

4. Тимчасова орієнтація в системі економічної глобалізації переважно на галузі, що виробляють низькотехнологічні товари [2, с. 148].

Зрозуміло, що в цьому плані необхідно здійснити кардинальні зміни. В інтересах національної економіки ця ситуація має кардинально змінитися, тим більше, що в Україні є всі необхідні потенційні можливості для цього.

5. Глобалізаційні процеси в світовій економіці, окрім позитивних результатів, мають і негативні наслідки. Висока взаємозалежність фінансових ринків різних країн сприяє тому, що негативні зовнішні шоки можуть переливатися у здорові країни. Л. Кодрес і М. Пріцкер розробили теоретичну модель, згідно з якою інфікування залежить, у тому числі, від рівня асиметрії інформації [1, с. 7].

6. Наявність спільного кредитора з тією країною, де фінансова криза вже виникла.

Про це яскраво свідчать факти з першої фінансової кризи літа-осені 1998 року, коли слабка інтегрованість економіки України не дала можливості розвинути кризу у більші масштаби. Параметри цієї кризи залежали, в основному, від інтегрованості національної економіки в економіку Росії. Правда, в тодішніх умовах вирішальне значення на пом'якшення впливу фінансової кризи мали комплекс антикризових заходів, що було розроблено Правлінням НБУ, яке тоді очолював нинішній Президент України Віктор Ющенко.

7. Слабкість розгалуженої системи рейтингових агентів і неможливість спрогнозувати економічні кризи, і зокрема кризу в Південно-Східній Азії. "Ні представники економічної теорії, що повноцінно описує рівноважні ситуації, ні сучасні аналітики і прогнозисти з їхніми численними емпіричними дослідженнями, котрі позбавлені можливостей здійснити економетричний аналіз великої кількості ендегенних і екзогенних змінних, що впливають на виникнення криз, але не піддаються формалізації, не в змозі належним чином обґрунтувати процеси, що зумовлюють перехід національних економік і фінансових систем із одного рівноважного стану в інший [16, с. 12].

8. Фінансова глобалізація, що супроводжується формуванням транскордонного капіталу й підвищенням його мобільності, утворенням транснаціональних компаній. Ці компанії, цей транснаціональний капітал старається перекидати збитки, які в нього виникають за рахунок периферійних ринків, до яких належить і український ринок.

За дев'ять місяців 2008 року міжнародні інвестиційні фонди, які спеціалізуються на інвестиціях в економіку з ринками, що формуються, вивезли з них 32,5 млрд дол. США, тоді як цей самий період 2007 року було вкладено 20,6 млрд дол. США [5].

9. Негативні наслідки глобалізації проявляються ще й тому, що вона сприяє створенню сприятливих умов для легалізації незаконних доходів. За даними FATF загальна сума штатних доходів, що легалізуються перевищує 3 трлн американських доларів на рік; розхитується стабільність національної валюти й банківської системи; розширюються можливості для ухилення від сплати податків [11, с. 12].

Глобалізація спричиняє виникнення глобальних комп'ютерних мереж, а це створює умови для миттєвого переливу капіталу. Цьому сприяє постійна і надмірна відкритість фінансових ринків і прискорена лібералізація зовнішньої економічної діяльності.

Розширюються функції банків. Якщо раніше банк виступав тільки як фінансовий посередник, то в умовах глобалізації банк, окрім того, виконує функції операторів на фондових і валютних ринках.

Найбільший вплив на глобалізацію світової економіки через міжнародну торгівлю мають вісім країн світу: США, Японія, ФРН, Китай, Великобританія, Франція, Італія, Нідерланди. Це половина обороту міжнародної торгівлі і дві третини світового ВВП [7, с. 24].

10. Зменшення схильності інвесторів до прийняття ризиків. В державі має постійно проводитись політика активного залучення іноземних інвесторів до вкладання коштів в економіку України. Необхідно всілякими методами, підключаючи рекламу, яскраво висвітлювати вигоди, які отримає іноземний інвестор в нашій державі. Про це також повинні постійно дбати всі зовнішньоекономічні і дипломатичні представники нашої держави.

11. Кредитна криза у розвинутих країнах, зокрема у США. Недоліки в американській системі кредитування, іпотечна криза і спад у американській економіці. ФРС для запобігання кризи з 2003 року знизила процентну ставку до 1% (а з грудня 2008 року ФРС зберігає вартість грошей у діапазоні 0–0,25% річних). В державі активно видавались кредити під будівництво житла. Знизилася якість кредитування. Кредити видавались без підтверджуючих документів про доходи. Не використовувалась інформація бюро кредитних історій. Бували випадки, коли кредити видавались без оформлення застави. В таких умовах кредит могли отримати неплатоспроможні клієнти в сумах, що в багато раз перевищували їх потенційні можливості. Було запроваджено пільгові строки погашення тіла кредиту і сплату процентів.

Нами у даній статті розглянуто найважливіші, на наш погляд, внутрішні і зовнішні чинники, які спричинили фінансову кризу в Україні. Постає питання, чи могла фінансова криза оминати Україну? Зрозуміло, що оминати не могла, проте зм'якшити дію деяких внутрішніх чинників можна було, якби керівництво України винесло уроки з попередньої кризи.

Розглянемо конкретніше деякі заходи для зм'якшення дії найважливіших, на нашу думку, внутрішніх чинників.

1. Невміння використовувати інтелектуальний капітал. Найціннішою продуктивною силою в суспільстві є людина, її знання і вміння використовувати ці знання на практиці. Маючи достатню величину інтелектуального капіталу, керівництво України не може ефективно його використовувати, а тому з глобалізаційними процесами цей капітал вимивається з України. Через недооцінку реальної вартості, тобто через заниження величини затрат праці у собівартості продукції, і особливо інтелектуальної праці (а це майбутнє України), ми спостерігаємо відтік цього капіталу закордон. Отже, у цьому питанні держава повинна здійснити кардинальні зміни: вони мають стосуватися питання створення таких умов праці, щоби людина нікуди не виїжджала зі своєї землі.

2. Механізм відшкодування ПДВ. Питання відшкодування ПДВ може бути вирішеним з прийняттям Податкового кодексу, в якому має бути описана чітка схема стягнення цього податку і його відшкодування. В державі мають діяти однакові стандарти до всіх, без винятку, платників. І, найважливіше, має бути строго покарана як та особа, що вчасно не сплатила нарахований податок, так і та податкова адміністрація, яка безпідставно повернула ПДВ.

3. Низький рівень валових міжнародних резервів. Україна після виходу з кризи може підняти свій рівень міжнародних резервів, а також покращити їх структуру. Вся ця робота, її якість залежить тільки від НБУ.

4. Відсутність динамічної податкової політики може бути негайно поправлена прийняттям Податкового кодексу, в якому повинні бути розроблені не тільки засади податкової політики з відповідною нормативною базою на поточний період, а й на перспективу, в якій необхідно передбачити можливі кризові явища в економіці і відповідну зміну в податковій політиці на період кризи.

5. Парламентську кризу можна подолати тільки шляхом змін до Конституції, де Україна має бути визнана державою з чисто Президентським правлінням.

6. Питання відсутності патріотизму у частини депутатів ВРУ є нелегке. На позитивне вирішення цього питання потрібен час, за який має бути вирішений комплекс завдань: від підвищення значення для держави державної мови до абсолютної заборони злочинних до української державності партій.

7. Високо ризиковану кредитну політику легко перетворити в низькоризиковану: НБУ має розробити цю політику і строго вимагати її виконання. Наказувати ті банки, які порушують цю політику шляхом відбирання ліцензій на право функціонування.

8. Слабкість фінансового стану клієнтів. Для вивчення реального стану клієнтів є багато можливостей: від наявності інформації з бюро кредитних історій для юридичних осіб і до наявності висновку визначеного державою компетентного органу про реальний стан фізичної особи.

9. Недостатній нагляд за банківською діяльністю. НБУ має різко покращити нагляд за банківською діяльністю, постійно роблячи висновки з попередньої (1998 року) і поточної (2008–2009 років) фінансової кризи і вивчаючи досвід тих країн, які успішно і оперативно справлялися з наслідками криз.

10. Асиметрію інформації між кредиторами і позичальниками повинні подолати ефективна діяльність згаданих уже бюро кредитних історій, а також наявність реальних бізнес-планів або адекватних документів позичальників і кредиторів.

11. Недостатній професіоналізм фінансових менеджерів можна поправити, як підвищенням рівня їх підготовки на спеціальних факультетах вищих навчальних закладів, так і застосуванням практичних навиків менеджерів під час їх роботи в кризових умовах.

1. Барановський О.І. Предтечі фінансових криз // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 3–22.
2. Білорус О.Г. Сучасний погляд на глобалізацію в контексті економічного розвитку України // Фінанси України. – 2008. – № 1. – С. 147–148.
3. Бобров Є.А. Аналіз причин виникнення світової фінансової кризи та її вплив на економіку України // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 33–43.
4. Буковинський А.А., Грищенко А.А., Унковська Т.Є. Зростання корпоративного зовнішнього бору України: макроекономічні наслідки та ризики для економіки // Фінанси України. – 2007. – № 10. – С. 3–18.
5. Вахненко Т.П. Фінансова криза в Україні: фактори, механізми дії, заходи подолання // Фінанси України. – 2008. – № 10. – С. 3–21.
6. Вовчак О.Д., Кемеляц І.Г. Податкові ризики в системі управління економічною безпекою підприємницьких структур України // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 41–46.
7. Гайдучьк П.І., Паливода К.В. Глобалізація економічної рецесії та фінансової нестабільності // Фінанси України. – 2008. – № 1. – С. 24–32.
8. Гранатуров В.М. Податковий ризик держави: визначення та класифікація // Фінанси України. – 2007. – № 10. – С. 86–95.
9. Десятнюк О.М. Аксиологія ризикованості сфери оподаткування // Фінанси України. – 2009. – № 2. – С. 51–59.
10. Діба В.М. Інтелектуальний капітал як об'єкт бухгалтерського обліку // Фінанси України. – 2009. – № 2. – С. 118–125.
11. Дорошенко І.В. Теоретико-методологічні концепції розвитку фінансових ринків в умовах глобальної кризи // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 77–89.
12. Жаліло П.А. Деформації моделі економічного зростання в умовах політико-економічного циклу й перспективи їх подолання // Фінанси України. – 2007. – № 10. – С. 139–147.
13. Звіти, коментарі, новини 100 днів роботи Міністерства фінансів в уряді Тимошенко // Фінанси України. – 2008. – № 1. – С. 149–150.
14. Карпенко Г.В., Башко В.Й. Аналіз основних факторів інфляції в Україні // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 29–40.
15. Луніна І.О., Баліцька В.В., Коротневич О.В., Фронова Н.Б. Шляхи мінімізації впливу фінансової кризи на бюджет України // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 22–32.
16. Мельник В.М. Фіскальна політика держави в умовах фінансової кризи // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 11–17.
17. Науменкова С.В., Міщенко С.В. Проблеми подолання негативного впливу глобальних диспропорцій та формування нового геофінансового механізму // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 23–36.
18. Шелудько Н.М., Шкляр А.І. Фінансові кризи на ринках, що розвиваються: теоретичні та емпіричні аспекти аналізу // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 11–17.
19. Шторм згасне, що далі? // Урядовий кур'єр. – 2008. – 5 листопада. – С. 8.

CRISIS PHENOMENA IN THE UKRAINIAN ECONOMY: EXTERNAL AND INTERNAL FACTORS

O. Kovalyuk

Ivan Franko National University of Lviv

In the article the crisis phenomena in the Ukrainian economy in the cut of the external and internal factors are shown. Among external phenomena are: globalization, rise of the global multicomputer systems and capital mobility. Among internal phenomena are: existence of the asymmetrical

information among creditors and debtors, low level of the international gross reserves, insufficient bank supervision and others.

Key words: crisis phenomena, external and internal factors, globalization, asymmetric information, reserve, creditors, debtors.

КРИЗИСНЫЕ ЯВЛЕНИЯ В ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ: ВНЕШНИЕ И ВНУТРЕННИЕ ФАКТОРЫ

А. Ковалюк

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Раскрыто кризисные явления в экономике Украины в разрезе внешних и внутренних факторов. Среди внешних выделено такие, как глобализация, возникновение глобальной компьютерной сети и перелив капитала и др. Среди внутренних: наличие ассиметрии информации между кредиторами и заемщиками, низкий уровень валовых международных резервов, недостаточный надзор за банковской деятельностью и др.

Ключевые слова: кризисные явления, внешние и внутренние факторы, глобализация, ассиметрия информации, резерв, кредиторы и заемщики.